

УДК 343.61

ПОЧАТКОВИЙ МОМЕНТ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ ЯК ПОКАЗНИК, ЩО ВПЛИВАЄ НА КВАЛІФІКАЦІЮ ЗЛОЧИННОГО ДІЯННЯ

INITIAL MOMENT OF HUMAN LIFE AS INDEX WHICH INFLUENCES ON QUALIFICATION OF CRIMINAL ACT

Фітьковський С.М.,

*здобувач кафедри кримінального права і процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Стаття присвячена дослідженню теоретичних положень щодо початкового моменту життя як показника, що впливає на кваліфікацію злочинного діяння. Автором визначено дві позиції стосовно початку життя, які існують в теорії кримінального права. Обґрунтовано окремі правила кваліфікації злочинів.

Ключові слова: початковий момент, життя, кваліфікація, злочин, людина, народження.

Статья посвящена исследованию теоретических положений, определяющих начальный момент жизни как показателя, который влияет на квалификацию преступного действия. Автором определены две позиции относительно начала жизни, которые существуют в теории уголовного права. Обоснованы некоторые правила квалификации преступлений.

Ключевые слова: начальный момент, жизнь, квалификация, преступление, человек, рождение.

In the article speech goes about theoretical positions of the initial moment of human life as index which influences on qualification of criminal act. The author defined two positions of beginning of live which exist in the theory of criminal law. Some rules of qualification of crimes are formulated.

Key words: initial moment, life, qualification, crime, person, birth.

Постановка проблеми. Життя – найважливіше, невід’ємне, недоторкане благо людини. Ці положення закріплені в найважливіших актах і основоположних релігійних джерелах: Загальній Декларації прав людини, Міжнародному Пакті про політичні і

громадянські права, Декларації прав, свобод людини і громадянина, Європейській Конвенції з прав людини та ін.

Важливо, що у ст. 3 Конституції України проголошується, що людина, її життя і здоров’я, честь і

гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Відповідно до ст. 27 Конституції України кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини [1].

Тобто людське життя підлягає кримінально-правовій охороні, і не можна залишити поза увагою той факт, що закон про кримінальну відповідальність захищає життя будь-якої людини, незалежно від громадянства, національності, кольору шкіри, раси, віросповідання, статі, віку, політичних, релігійних чи інших переконань, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання тощо, а також від того, яку користь приносить ця людина суспільству.

У тлумачному словнику української мови вказано, що життя – це спосіб, період існування когонебудь [2], тому, без сумніву, визначення початку та кінця такого періоду має важливе і теоретичне, і правове (особливо кримінально-правове) значення. Кримінально-правова роль цих показників полягає, насамперед, у тому, що вони впливають або на кваліфікацію діяння як вбивства, або на кваліфікацію вбивства як закінченого або незакінченого злочину (за правилами фактичної помилки) [3, с. 32].

Стан дослідження. Питання початкового моменту життя людини в кримінальному праві піднімалось у працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема Ю.В. Бауліна, В.О. Глушкова, О.В. Гороховської, Ю.Ф. Іванова, М.Й. Коржанського, М.П. Короленка, О.П. Литвина, В.М. Мамчура, В.О. Навроцького, В.І. Осадчого, Л.А. Остапенко, О.І. Перепелиці, О.М. Попова, С.Д. Порошука, Г.Б. Романовського, В.В. Сташиса, В.М. Трубников, Ю.Б. Хім'яка, С.Д. Шапченка, О.В. Шевченко, С.С. Яценка та ін. Однак одностайної позиції, що саме вважати початком життя, так вироблено і не було, а це зумовлює актуальність цього питання і на сьогодні.

Мета наукової статті – ослідити теоретичні положення щодо початкового моменту життя людини як показника, що впливає на кваліфікацію злочинного діяння.

Виклад основного матеріалу. Життя людини, відповідно до медичної науки, виявляється в двох періодах: внутрішньоутробному та позаутробному. Перший період – внутрішньоутробний, коли життя нового людського організму виникає внаслідок запліднення, тобто з моменту зачаття і до повного виокремлення плоду з черева матері. Цей період характеризується відносною автономністю існування плоду в організмі матері. В свою чергу, внутрішньоутробний або пренатальний період підрозділяється на два: ембріональний та фетальний (плідний). Впродовж першого відбувається формування органів і частин тіла, його тривалість вісім тижнів. В фетальний період головним чином збільшуються розміри і завершується утворення органів [4, с. 197]. Другий період – позаутробний, характеризується існуванням дитини незалежно від організму матері, тобто має місце живонародженість. Отже, життя виникає до народження людини [5, с. 70].

На жаль, на законодавчому рівні момент початку життя не встановлений. І тільки в п. 1.2 Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я № 179 від 29 березня 2006 р., вказано, що «живонародженість – це вигнання або вилучення з організму матері плода, який після вигнання/вилучення (незалежно від тривалості вагітності, від того, чи перерізана пуповина і чи відшарувалась плацента) дихає або має будь-які інші ознаки життя, такі як серцебиття, пульсація пуповини, певні рухи скелетних м'язів» [6], хоча з цього визначення чітко незрозуміло, що потрібно вважати початком життя людини.

Що ж до визначення початкового моменту життя в теорії кримінального права, то це питання належить до одного з найбільш дискусійних. Так, існує точка зору щодо моменту початку життя – задовго до фізіологічних пологів. О.М. Попов стверджує, що життя людини починається з моменту зачаття [7, с. 56]. Ця позиція має своє нормативне закріплення у цивільному законодавстві України. Відповідно до ст. 1222 ЦК України право на спадкування виникає у людини, яка була зачата за життя спадкодавця і народжена живою після відкриття спадщини. Саме такий підхід передбачений у ст. 4 Американської конвенції з прав людини, яка передбачає, що право на життя захищається законом, як правило, з моменту зачаття [8, с. 74].

Також С.Д. Порошук та О.В. Онуфрієнко пропонують визначати початком життя людини момент зачаття і, відповідно, кримінально-правова охорона життя повинна починатися також з моменту зачаття [9, с. 11-12]. Така позиція базується на дослідженні професора В.А. Голіченкова, який стверджує, що життя людини як біологічного індивіда починається з моменту злиття чоловічої та жіночої статевих клітин та утворення ядра, яке містить неповторний генетичний матеріал, і за весь час внутрішньоутробного розвитку новий людський організм не можна вважати частиною тіла матері [10]. Вважаємо цю позицію суперечливою, оскільки до 12 тижнів внутрішньоутробний продукт зачаття вважається ембріоном, а починаючи з повного 12-го і до 22 тижня вагітності – це плід, який, як доведено сучасною медичною наукою, нездатний до продовження життя поза утробою матері, тобто вважати його людиною ще неможна, відповідно, й визначення початку життя людини з таких позицій вбачається неможливим.

У той же час на сьогодні багато вчених визначають початок людського життя з певного етапу фізіологічних пологів. При цьому одна група науковців вважає, що життя людини починається з того моменту, коли дитина здатна до самостійного існування, повністю відокремлена від тіла матері та зробила перший подих (Б. Здравомислов, О. Красіков, С. Бояров, О. Наумов, М. Шаргородський тощо). При цьому науковці виділяють такі ознаки початку життя дитини: дихання, серцебиття, пульсація пуповини або довільний рух мускулатури [11, с. 203; 12, с. 39]. На нашу думку, така позиція викликає заперечення, тому що завдати шкоду плоду можна і під час пологів, необов'язково тіло дитини має бути повністю відокремленим від материнської утробы.

Інші вчені стверджують, що момент початку життя людини пов'язаний з таким етапом фізіологічних пологів, коли лише частина дитини з'явилася з утроби матері (В.С. Бородин, О.О. Жижиленко Б.С. Утевський, А.А. Пюнтковський, Є.Ф. Побегайло, Ю.Б. Хім'як та інші). Так, В.Д. Набоков зазначав: «...Моментом народження ... слід вважати початок пологів, і при цьому не у розумінні фізіологічного початку (наприклад, з'явлення болю), а у розумінні появи будь-якої частини тіла дитини назовні: з цього моменту поняття плоду замінюється поняттям дитини» [13, с. 5]. Але в такому випадку незрозуміло – як кваліфікувати дії особи, яка здійснює злочинний вплив на плід, який ще не почав відділятися від утроби матері, але фізіологічні пологи (зокрема, перейми) вже почалися?

Тому вважаємо за доцільне зазначити іншу думку щодо початкового моменту життя, яка заслуговує на увагу. Так, Р. Шарапов констатує, що початкова межа життя людини повинна пов'язуватися з появою сформованої маси мозкових клітин, що робить плід життєздатним [14, с. 75]. Прихильниками такої позиції є В.М. Трубников та Т.А. Павленко, які дійшли висновку, що, з юридичної точки зору, початком життя людини є народження (формування) головного мозку, а саме: досягнення плодом 22 тижнів внутрішньоутробного розвитку [15, с. 117].

Також Ю.Ф. Іванов та О.І. Золотова моментом початку життя визначають момент, з якого плід визнається життєздатним, а це – 22 повних тижні вагітності матері. Така позиція не є випадковою; вона детально вивчалася, аналізувалася і, на разі, обумовлена наступними аргументами: по-перше, плід з 22 тижнів здатен жити самостійно, без утроби матері; по-друге, сувора заборона переривання вагітності після 22 тижнів – це медичний критерій цього питання; по-третє, 22 тижні вагітності (а це 154 доби) – цілком достатній період для того, аби жінка повністю змогла усвідомити стан, в якому перебуває і визначитися з власним баченням ситуації щодо нового, ще ненародженого, життя [16].

Дану точку зору як таку, що безумовно має раціональне зерно, визначає О.В. Шевченко. Вона справедливо зауважує, що досягнення сучасної медицини дозволяють зберегти життя дитини при строку вагітності понад 22 тижні, коли народження відбулося у відповідній установі і вжито необхідні медичні заходи по його збереженню. Тим не менш, доки плід знаходиться в утробі матері до початку пологів, вважати його людиною неможна [5, с. 70].

Це зрозуміло, адже у ст. 117 КК України «Умисне вбивство матер'ю новонародженої дитини» передбачається, що відповідний злочин може бути вчинений під час пологів або відразу ж після пологів, що означає, що законодавець визнав момент початку життя саме з початком фізіологічних пологів – з того моменту, коли вони лише почалися [17, с. 341].

На підтримку даної позиції слушно висловились Л. Остапенко, яка вказала, що кримінально-правова охорона життя людини починається саме з початку фізіологічних пологів, які починаються не з появи дитини на світ, а з часу пологових переймів [18, с. 106].

На нашу думку, найбільш аргументованою щодо початку життя є позиція М.Й. Коржанського, який відмічає, що це – початок фізіологічних пологів, коли закінчився розвиток плоду і він дозрів для самостійного життя поза тілом матері, з'являється нове життя, яке вже повинно охоронятися кримінальним законом [19, с. 49].

Висновки. Отже, можемо стверджувати, що моментом початку життя людини є початок фізіологічних пологів матері після досягнення плодом 22 тижнів внутрішньоутробного розвитку.

У зв'язку з цим погоджуємося з М. Короленком, який, вважає, що посягання, які спрямовані на заподіяння смерті плоду до початку фізіологічних пологів, правильно кваліфікуються як аборт, а заподіяння смерті плоду під час пологів, відповідно, – як вбивство [20, с. 29]. Однак, на наш погляд, слід уточнити, що заподіяння смерті плоду, який досяг саме 22 тижнів внутрішньоутробного розвитку, під час пологів, потрібно кваліфікувати як вбивство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України, 1996. – № 30. – 141 с. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/zhyttja>.
3. Мамчур В.М. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цієї особою службового або громадського обов'язку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Мамчур Віталій Миколайович. – К., 2002. – 207 с.
4. Антропология: Хрестоматия: Учеб. пособие для студентов / Авторы-составители: канд. биол. наук, доц. Л. Б. Рыбалов, канд. биол. наук, доц. Т. Е. Россолимо, И. А. Москвина-Тарханова. – 4-е изд., стер. – М. : Из-во Московского психолого-социально-го института; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 2004. – 448 с.
5. Шевченко О.В. Проблеми визначення початку життя як об'єкту кримінально-правової охорони / О.В. Шевченко // Європейські перспективи. – № 1, ч. 2. – 2011. – С. 69–74.
6. Офіційний Вісник України. – 2006. – № 15. – Ст. 1150.
7. Попов А.Н. Преступления против личности при смягчающих обстоятельствах / А.Н. Попов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 472 с.
8. Романовский Г.Б. Юридическое определение момента возникновения права на жизнь / Г.Б. Романовский // Государство и право. – 2007. – № 11. – С. 71–78.
9. Порошук С.Д. Право людини на життя як об'єкт нормативно-правового регулювання: сучасний стан, проблеми в Україні / С.Д. Порошук, О.В. Онуфрієнко // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України: Наук.-теор. журн. – Луганськ : Ін-т внутрішніх справ МВС України, 1998. – Вип. 2. – С. 3–18.
10. Голиченков В.А. Заявление кафедры эмбриологии биологического факультета МГУ 03.09.1993 [Электронный ресурс] / В.А. Голиченков, Д.В. Попов. – Режим доступа : <http://www.patriarchia.ru/db/text/3122712.html>.

11. Наумов А.В. Практика применения УК РФ: комментарии судебной практики и доктринальное толкование. / А.В. Наумов. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 1024 с.
12. Лысенко В.Н. Проблемы определения начального момента охраны жизни человека в уголовном праве / В.Н. Лысенко // Российский следователь. – 2002. – № 2. – С. 38–42.
13. Набоков В.Д. Элементарный учебник особенной части русского уголовного права / В.Д. Набоков. – СПб : 1903. – 136 с.
14. Шарапов Р. Начало уголовно-правовой охраны жизни человека / Р. Шарапов // Уголовное право. – 2005. – №1. – С. 70–81.
15. Трубников В.М. Концепція кримінально-правової охорони : монографія / В.М. Трубников, Т.А. Павленко. – Х. : Харків юридичний, 2009. – 288 с.
16. Иванов Ю.Ф. Початок життя людини як об'єкт кримінально-правової охорони [Електронний ресурс] / Ю.Ф. Иванов, О.І. Золотова // Науковий вісник Академії муніципального управління. Збірник наукових праць. Серія «Право». – Випуск 1/2010. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_pr/2010_1/18.pdf.
17. Хім'як Ю.Б. Захист права на життя у практиці Європейського Суду з прав людини / Ю.Б. Хім'як // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – № 4. – 2009. – С. 336–344.
18. Остапенко Л. Визначення поняття «життя» як об'єкта кримінально-правової охорони / Л. Остапенко // Підприємництво. Господарство. Право. – 2003. – № 4. – С. 105–108.
19. Коржанський М.Й. Кримінальне право. Законодавство України. Частина Особлива. Курс лекцій / М.Й. Коржанський. – К. : Атіка – 2001. – 544 с.
20. Короленко М. Об'єкт злочинів проти життя людини / М. Короленко // Економіка. Фінанси. Право. – 2001. – № 4. – С. 29–31.